

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ПІСЛЯ СМЕРТІ ВІДЧУЖУВАЧА ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

SPECIAL FEATURES OF THE MONITORING OF THE INHERITANCE AGREEMENT'S PERFORMANCE AFTER ALIENATOR'S DEATH UNDER THE CIVIL LAW OF UKRAINE

Чупрій Д.Ю., студентка IV курсу

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена одному з найбільш вразливих аспектів інституту спадкового договору – контролю за його виконанням набувачем після смерті відчужувача. Правова природа даного зобов'язання дозволяє покладення на набувача обов'язків, які він має виконати після смерті відчужувача. Згідно із частиною 3 статті 1307 Цивільного кодексу, відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням таких розпоряджень після його смерті; якщо ж він таким правом не скористався, контроль здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Такий спосіб забезпечення є обов'язковим, оскільки смерть відчужувача позбавляє дане зобов'язання кредитора.

Проведений аналіз чинного законодавства продемонстрував, що особи, які можуть здійснювати такий контроль, позбавлені реальних механізмів впливу на поведінку боржника, адже вони не є стороною договору або третьою особою, на користь якої такий договір виконується. Навіть більше, законодавство містить суттєві перепони для ефективного здійснення такого контролю. Оскільки предметом спадкового договору є майно, таке поверхневе врегулювання даного інституту означає великий ризик набуття такого майна безоплатно, отже, ігнорування волі померлого.

У статті дійдено до висновку, що подальше існування спадкового договору неможливе без внесення змін до глави 90 Цивільного кодексу й інших нормативно-правових актів. Автором сформульовано норми, які дозволили б заповнити прогалини в урегулюванні контролю за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, зокрема положення, яке б визначило правовий статус суб'єкта, який контролює. Обґрунтовано необхідність заміни нотаріуса за місцем відкриття спадщини як суб'єкта, який контролює, на нотаріуса, який посвідчив даний договір. Запропоновано низку доповнень до статті 1308 Цивільного кодексу, які б дозволили суб'єкту, який контролює, за визначених умов отримати право звернутися в суд по захист інтересів. Центральним інструментом здійснення контролю має стати право суб'єкта, який контролює, заявляти в суді й інші вимоги, наприклад, про виконання набувачем обов'язку.

Ключові слова: спадковий договір, виконання спадкового договору, відчужувач, набувач, нотаріус, контроль за виконанням спадкового договору.

The article is devoted to the one of the most problematic aspects of the inheritance agreement – to the monitoring of its performance after alienator's death. This agreement's legal nature allows imposing obligations which must be performed by acquirer after alienator's death. Under the article 1307 of the Civil Code of Ukraine, the alienator can appoint person who will control the performance of this agreement. If he didn't, the notary will exercise control over it.

The analysis of the current laws showed that persons who can exercise such control are deprived of real mechanisms of influence on the debtor's behavior, because they are not a party to the contract or a third party in whose favor such a contract is performed. Moreover, the legislation contains significant obstacles to the effective exercise of such control. Since the subject of the inheritance agreement is property, such a superficial settlement of this institution means a high risk of acquisition.

The existence of the inheritance agreement is impossible without amendments to Chapter 90 of the Civil Code and other laws. The author has formulated norms which can fill the current gaps in the regulation of control over the implementation of the inheritance contract after the death of the alienator, in particular, the provision that would determine the legal status of the controlling entity. The necessity of replacing the notary at the place of opening the inheritance as a controlling entity with the notary who certified this agreement is substantiated.

A number of additions to Article 1308 of the Civil Code, which would allow the controlling entity in some cases to obtain the right to go to court to protect the interests of others. The central instrument of control should be the right of the controlling entity to file other claims in court, such as the performance of the obligation by the acquirer.

Key words: inheritance agreement, alienator, alienee, monitoring of performance of inheritance agreement, notary.

Визначення фактичної та юридичної долі майна після своєї смерті є невід'ємною правомочністю власника. Традиційним способом здійснення такого розпорядження вважається заповіт, однак українське законодавство передбачає можливість здійснити це розпорядження й у договірному порядку – укласти спадковий договір, якому в межах Цивільного кодексу України (далі – ЦК) присвячено гл. 90.

Як зазначається у ст. 1302 ЦК, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача), у разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Нескладно помітити, що природа даного зобов'язання робить його для власника майна привабливішим, ніж, наприклад, договір довічного утримання, – хоча б тому, що майно до смерті відчужувача лишається саме в його власності. Попри це, порівняно з менш вигідними, але більш відомими традиційними видами зобов'язань, спадковий договір поки не набув більшого поширення. Ця ситуація зумовлена цілою низкою чинників, з-поміж яких центральним, на наш погляд, є недостатність, а подекуди – і відсутність комп-

лексного врегулювання в законодавстві окремих питань, у край важливих для нормального функціонування правовідносин, що виникають зі спадкового договору.

Правова природа даного зобов'язання дозволяє покладення на набувача обов'язків, які він має виконати після смерті відчужувача, – на це вказує ст. 1305 ЦК, згідно з якою набувач зобов'язаний «вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття» (вочевидь, мається на увазі не стільки відкриття спадщини, скільки смерть відчужувача). Крім того, ч. 3 ст. 1307 ЦК передбачає особливий спосіб забезпечення спадкового договору, що містить такі розпорядження: відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням таких розпоряджень після своєї смерті; якщо ж він таким правом не скористався, контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Із цього випливає, що цивільне законодавство в будь-якому разі не лишає виконання договору після смерті відчужувача без контролю. Така обов'язковість є виправданою: спадковий договір належить до розпорядчих правочинів суто осо-

бистого характеру, отже, смерть відчужувача спричиняє **втрату даним зобов'язанням кредитора**, який міг би вимагати виконання обов'язків набувача. Тож цей спосіб забезпечення спадкового договору покликаний насамперед **попередити безвідставне набуття майна**, що є предметом спадкового договору, тобто його відчуження вступереч меті та змісту даного виду зобов'язання.

Утім, передбачивши настільки важливий спосіб забезпечення спадкового договору, законодавець не обмовився про те, яким чином даний контроль мав би здійснюватися, якими реальними інструментами наділені суб'єкти, які контролюють, для попередження порушень договору з боку набувача, яких заходів такі суб'єкти можуть ужити, якщо порушення вже сталося. Безумовно, цивільні правовідносини базуються на низці принципів, серед яких важливе місце посідає свобода договору, тож, з одного боку, відчужувач може не лише визначити контролюючу особу, а і вказати повноваження, якими вона наділяється в цілях контролю. Однак далеко не кожен спадковий договір містить, окрім вказівки на відповідну особу, ще й опис її повноважень, тож говорити про стійку практику, яка б дозволила за аналогією визначити суть контролю за діями набувача після смерті відчужувача, не видається можливим. За відсутності будь-яких нормативних орієнтирів щодо правового статусу такого контролюючого суб'єкта сторонам і надалі буде складно самостійно визначитися з тим, якими інструментами для здійснення контролю можна наділити таку особу.

Ще більшої невизначеності дане питання набуває в разі, коли відчужувач не визначився з контролюючою особою, адже тоді відповідні повноваження покладаються на нотаріуса за місцем відкриття спадщини. Українське законодавство, що регламентує нотаріальну діяльність, не містить норм, які б дозволили пролити світло на правовий статус нотаріуса як суб'єкта, який здійснює контроль за виконанням спадкового договору, натомість низка положень, навпаки, обмежують (або й унеможливають) перелік заходів, що їх суб'єкти, які контролюють, можуть уживати як у превентивних цілях, так і як наслідок невиконання набувачем своїх обов'язків.

Незважаючи на те, що спадковий договір має окремі спільні ознаки з іншими договорами, він є досить специфічним інститутом зобов'язального права, тому складно вирішити всі наявні теоретико-практичні проблеми такого способу забезпечення зобов'язання за правилами аналогії. Навіть більше, за влучним висловом Є.О. Рябоконя, спадковий договір в українському законодавстві є «суто національним правовим явищем» [18, с. 151], адже він має суттєві відмінності порівняно з договорами подібного призначення в інших правових системах. Зазначене не дає можливості науковцям повною мірою використовувати досвід закордонних країн для розроблення власної, вітчизняної «моделі» здійснення контролю за виконанням спадкового договору як способу забезпечення даного зобов'язання.

Наявність «білої плями» у врегулюванні законодавством наслідків невиконання умов спадкового договору набувачем після смерті відчужувача призводить до великої кількості спорів і суперечливої судової практики – на неврегульованості даного питання постійно наголошують і суди у своїх рішеннях, але воно так і лишається на законодавчому рівні невирішеним. Отже, особи, які можуть здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, позбавлені будь-яких механізмів впливу на поведінку боржника [26, с. 13], адже він не є стороною договору або третьою особою, на користь якої такий договір виконується [7, с. 39; 19, с. 1190].

Виконання спадкового договору після смерті відчужувача нині є чи не найбільш вразливим аспектом даного інституту. З'ясування правового статусу осіб, які здійснюють контроль за виконанням спадкового договору після

смерті відчужувача, механізму такого контролю, обсягу правових інструментів, якими такий спосіб забезпечення договору приводиться в дію, є важливим, а надто в разі невиконання набувачем розпоряджень відчужувача, коли контроль із боку відповідної особи має конкретно виразитися в активних діях, щоб перешкодили недобросовісному набуттю набувачем чужого майна. Дослідження цих питань пов'язане з великою кількістю проблем та серйозних прогалин у нормативному врегулюванні інституту спадкового договору, вивченням яких цікавляться такі українські вчені, як: Є.О. Рябоконь [18; 19], О.Є. Кухарев [5; 6; 7; 8], Ю.О. Заїка [1], Н.П. Шама [25; 26], С.В. Мазуренко [9], О.М. Галас [1] та інші.

Нині законодавством не обмежено коло осіб, яких відчужувач може призначити для контролю за виконанням договору після його смерті. Звідси можна припустити, що таким суб'єктом може стати не тільки **фізична, а і юридична особа**; оскільки закон не містить чіткої вказівки на те, що здійснювати такий контроль неодмінно має «стороння» незаінтересована особа, контролюючим суб'єктом може стати і **вигодонабувач** за спадковим договором, тобто особа, на користь якої набувач зобов'язаний учинити певну дію. Не виключено, що для нагляду за виконанням договору відчужувач може призначити й особу із числа своїх **потенційних спадкоємців**.

Оскільки судова форма захисту є найбільш поширеною й універсальною, постає питання про те, як саме суб'єкт, наділений відповідно до ч. 3 ст. 1307 ЦК повноваженнями з контролю за виконанням спадкового договору, може вплинути на набувача, насамперед у судовому порядку. Варто визнати, що відповідь на нього не може бути однозначною. Особа, яка контролює виконання набувачем спадкового договору, не є ані стороною даного зобов'язання, ані заінтересованою особою (зазвичай), її функція – стежити за тим, щоби дії набувача відповідали волі померлого щодо розпорядження його майном. Якщо виконання розпоряджень відчужувача не здійснено чи здійснено неналежним чином, логічно очікувати від контролюючого суб'єкта відповідної реакції – звернення в суд. Однак у цивільному процесуальному законодавстві розрізняються поняття заінтересованих осіб та суб'єктів, яких закон наділяє правом звертатися в суд із метою захисту не власного суб'єктивного інтересу, а для здійснення покладених на них законом обов'язків і захисту інтересів **інших осіб**, а також у **державних чи суспільних інтересах** (ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК)). У ч. 2 ст. 4 ЦПК чітко вказано, що ці суб'єкти можуть ініціювати захист таких інтересів у судовому порядку **виключно у встановлених законом випадках**. Оскільки Цивільний кодекс не наділяє контролюючого суб'єкта таким правом, не визначає випадків, коли він може вимагати в суді розірвання договору чи, наприклад, примусового виконання обов'язку в натурі, а за ЦПК аналогія допускається тільки щодо спірних, а не процесуальних, відносин (ч. 9 ст. 10 ЦПК), виходить, що таке звернення до суду не ґрунтується на законі. Те ж саме стосується і висловленої в літературі пропозиції зазначати в тексті договору право контролюючого суб'єкта на звернення в суд [7, с. 41] – така вказівка поки що не відповідає чинному законодавству, хоча і видається справедливою. Наведене, вочевидь, дало підставу З.В. Ромовській заперечувати будь-яку можливість контролюючого суб'єкта звернутися до суду – авторка вважає, що ані нотаріус, ані виконавець (імовірно, мається на увазі особа, уповноважена контролювати виконання) не можуть бути позивачами, адже, по-перше, вони не є суб'єктами, на яких «поширюється матеріально-правовий ефект рішення суду», по-друге, вони не наділені правом звертатися по захист прав інших осіб. Учена вважає, що змусити виконати

зобов'язання може лише прокурор, натомість «контролер» може лише спонукати набувача до виконання зобов'язання [17, с. 286–288].

Однак у такому разі не зовсім зрозуміло, у чому за законодавством має полягати контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача. Відмовою суб'єктам, які контролюють, у можливості вплинути в судовому порядку на порушника договору і не допустити набуття ним майна без фактичних на те підстав законодавець спричинив ситуацію, коли передбачений законом спеціальний спосіб забезпечення спадкового договору через нормативну неврегульованість став суто декларативним. На наш погляд, право звернення контролюючої особи до суду в разі неналежного виконання набувачем своїх обов'язків є критично необхідним, адже це – чи не єдиний важіль впливу на набувача, коли відчужувач із відомих причин уже не може вимагати виконання контрагентом обов'язків. Право звертатися до суду в разі невідповідності дій набувача його обов'язкам за спадковим договором має стати невід'ємною складовою частиною правового статусу контролюючої особи, якому бажано присвятити окрему норму в межах гл. 90 ЦК. З надання такого права впливатиме, що особа, що призначається для контролю за виконанням розпоряджень після смерті відчужувача, повинна мати *повну процесуальну дієздатність*.

Варто зауважити, що пп. 8.8 п. 8 гл. 2 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок) не ставить перехід права власності на майно, що є предметом договору, у залежність від виконання своїх обов'язків набувачем і визначає *свідцтво органу цивільного стану про смерть відчужувача як єдину підставу* для зняття нотаріусом заборони відчуження, обумовленого у спадковому договорі майна, і, як наслідок, придбання набувачем права власності на нього. З одного боку, необхідність подання такого документа може викликати труднощі для набувача – зазначене свідцтво видається в одному примірнику, його, найімовірніше, видадуть спадкоємцям померлого. Але дане положення викликає й іншу, більш глобальну проблему: у тому разі, коли спадковий договір покладає на набувача обов'язки, які він має виконати після смерті відчужувача, зняття заборони відчуження майна тільки на підставі факту смерті явно не узгоджується з волевиявленням померлого власника. Якщо водночас відмовити контролюючому суб'єктові у зверненні до суду, виходить, що даний правочин – це зручний спосіб безоплатно набути майно після смерті відчужувача. У такому разі контроль за виконанням спадкового договору стає непотрібним, а цінність спадкового договору як інституту зобов'язального права та як способу розпорядження майном його власником, по суті, нівелюється вже на нормативному рівні, тому баланс справедливості, добросовісності та розумності, притаманний цивільним правовідносинам, явно зникає.

Очевидно, що зміст вимог набувача в такому разі не може бути однаковим. Досить часто розпорядження, що їх набувач має виконати після смерті відчужувача, полягають у здійсненні обмежених за часом дій (наприклад, поховання померлого), отже, у разі неналежного виконання таких розпоряджень закономірним здається звернення контролюючого суб'єкта до суду з вимогою розірвати спадковий договір, адже вимагати примусового виконання таких обов'язків уже буде об'єктивно неможливо. Однак питання про **розірвання спадкового договору** після смерті відчужувача є вельми проблематичним.

Аналіз практики свідчить, що непоодиноким є випадки, коли нотаріус, спадкоємець чи особа, що відповідно до ст. 1307 ЦК має повноваження з контролю за виконанням договору, намагаються вжити заходів щодо недобросовісного набувача і просять суд розірвати спадковий договір.

Однак донедавна суди відмовляли в задоволенні таких вимог та не скасовували державної реєстрації права

власності на майно, що є предметом даного договору, як наслідок, допускали безпідставне та безоплатне його набуття. Так, наприклад, Нікопольський міськрайонний суд Дніпропетровської області під час розгляду справи № 182/4315/16 відмовив у задоволенні вимоги нотаріуса про зняття заборони відчуження із предмета спадкового договору та його розірвання у зв'язку з невиконанням набувачем своїх обов'язків. В обґрунтування свого рішення суд послався на ст. 1308 ЦК і абз. 5 п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) «Про судову практику у справах про спадкування» та зазначив, що забезпечення спадкового договору після смерті відчужувача не є підставою для звернення до суду нотаріуса з вимогою про розірвання спадкового договору. На думку суду, це стосується й особи, яка має контролювати виконання спадкового договору після смерті відчужувача [15]. В іншій цивільній справі з вимогою про визнання дій нотаріуса неправомірними та скасування державної реєстрації майна, що є предметом спадкового договору, звернувся спадкоємець відчужувача. Дана вимога була обґрунтована тим, що набувач за спадковим договором не виконав усіх обов'язків, які були на нього покладені, а нотаріус, у свою чергу, не вжив необхідних заходів для контролю за діями набувача та допустив набуття останнім відповідного майна, тоді як п. 7 договору передбачав перехід права власності до набувача тільки в разі виконання ним усіх розпоряджень відчужувача. І хоча суди першої й апеляційної інстанції вимогу спадкоємця задовольнили, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, посилаючись, зокрема, на ст. 1308 ЦК, скасував попередні рішення у справі [22].

Така практика стала усталеною з огляду на те, що за загальним правилом ст. 651 ЦК розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Ст. 1308 ЦК передбачає тільки два випадки розірвання спадкового договору – за ініціативою або набувача, або відчужувача. І хоча цими випадками підстави для розірвання спадкового договору явно *не вичерпуються* [19, с. 1191], законодавець усе ж не визначив у цій нормі права контролюючого суб'єкта впливати таким чином на поведінку набувача. До того ж в абз. 5 п. 28 постанови «Про судову практику у справах про спадкування» Пленум ВСУ висловив більш ніж однозначну позицію, що «позов про розірвання спадкового договору може бути пред'явлений лише відчужувачем або набувачем». Таку думку сприйняли багато науковців, зокрема: Ю.О. Заїка [1, с. 143], З.В. Ромовська [17, с. 286–288], З.Ф. Самчук-Колодяжна [20, с. 242] та інші.

Однак така негнучкість практики у справах щодо недостатньо врегульованого законодавством інституту нам видається необґрунтованою та неприпустимою, адже це призводить до ситуацій, коли невиконання чи неналежне виконання набувачем своїх обов'язків не призводить до жодних негативних для нього наслідків, а отже, у разі такого вирішення спорів очевидним стає недотримання принципів, на яких ґрунтуються цивільні правовідносини. Позбавленням контролюючого суб'єкта можливості вжити адекватних такому порушенню заходів законодавець, по суті, створив сприятливі умови для безпідставного набуття майна відчужувача. Отже, може скластися враження, нібито виконання розпоряджень відчужувача після його смерті покладається *виключно* «на совість» набувача, а роль контролюючого суб'єкта не виходить за межі своєрідного «стороннього спостерігача».

Утім, наприкінці 2018 р. Верховний Суд під час перегляду справи № 640/5594/17 підійшов до питання кола суб'єктів, які мають право вимагати розірвання спадкового договору, менш категорично. У Суд з вимогою про розірвання спадкового договору звернувся спадкоємець відчужувача. Дана вимога ґрунтувалася на тому, що набувач учинив умисне вбивство відчужувача, тому спадко-

емець останнього просив визнати такі дії порушенням договору, отже, суттєвою підставою для його розірвання. Суди першої й апеляційної інстанцій не відмовили позивачеві в задоволенні його вимог, вказали, що він «є заінтересованою особою, що має право претендувати на спадкування, оскільки майно, яке входило до предмета невиконаного договору, має успадковуватися ним на загальних підставах». Із цим погодився і Верховний Суд і зазначив, крім того, що «ст. 1308 ЦК не регламентовано всі варіанти розірвання спадкового договору, які передбачити неможливо. Зокрема, спадковий договір може бути розірваний і після смерті відчужувача, коли виконання не було здійснено або було здійснено частково, чи здійснювалось неналежно або із простроченням. У таких ситуаціях можливе застосування аналогії закону» [12]. У даній справі за аналогією застосовано норми ЦК, що врегульовують договір дарування.

Як відомо із ч. 1 ст. 8 ЦК, за аналогією закону норми застосовуються виключно до подібних за змістом цивільних відносин. Спадковий договір, незважаючи на розташування гл. 90 у книзі шостій ЦК, у науці та практиці традиційно вважається інститутом зобов'язального права – ст. 1217 ЦК, що визначає види спадкування, не розглядає даній правочин як окрему підставу для виникнення спадкових правовідносин, а в абз. 1 п. 28 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» окремо наголошено на тому, що до спадкового договору не застосовуються норми спадкового права: зокрема, набувач не зобов'язаний задовольняти вимоги кредиторів померлого відчужувача, отже, спадкове (універсальне) правонаступництво в такому разі виключається. Із цим погоджуються й українські вчені, які вказують, що спадковий договір є різновидом договорів про передачу майна у власність, а не договором про спадкування [7, с. 337; 11, с. 98; 19, с. 1173]. Із цього випливає, що підстав обмежувати застосування норм зобов'язального (договірного) права за аналогією немає.

Вітчизняне законодавство містить низку випадків, коли окремі норми, як того і вимагає ч. 1 ст. 651 ЦК, спеціально передбачають право інших (зазвичай заінтересованих) осіб вимагати розірвання договору, зокрема й особистого за своєю природою. За окремими ознаками простежується подібність спадкового договору до, наприклад, договору довічного утримання. П. 1 ч. 1 ст. 755 ЦК містить спеціальну підставу розірвання договору довічного утримання на вимогу третьої особи, на користь якої він був укладеною, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх зобов'язань. Верховний Суд у вищенаведеній справі, намагаючись вирішити спір відповідно до принципів справедливості та верховенства права, звернувся до гл. 55 ЦК, що присвячена договору дарування, адже в абз. 2 ч. 1 ст. 727 ЦК окремо передбачена спеціальна підстава розірвання договору дарування з ініціативи осіб, які не є сторонами зобов'язання, у разі, коли обдарований учинив умисне вбивство дарувальника. Поза будь-якими сумнівами, обидва наведені договори мають *особистий характер*, однак це не виключає можливості законодавця врахувати інтереси учасників правовідносин і спеціально визначити окремі винятки, коли й інші особи можуть звернутися до суду з відповідною вимогою, особливо коли йдеться про їхні права та законні інтереси. Тому, з огляду на це та на положення ч. 1 ст. 4 ЦПК, де зазначається, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, уважаємо, що *спадкоємці відчужувача і вигодоодержувачі за спадковим договором аналогічно можуть звертатися до суду з вимогою про розірвання даного договору в разі невиконання набувачем відповідних зобов'язань, а також у випадках, коли дії набувача завадають якійсь іншій, «моральній» стороні правовідносин – наприклад, у випадку умисного вбив-*

ства відчужувача. Тому з певною умовністю можна сказати, що окремі риси контролю в таких діях зазначених осіб також наявні.

Отже, наведена позиція Верховного Суду особливо цікава кардинальною зміною підходу до кола суб'єктів права на вимогу розірвання спадкового договору, що, на наш погляд, має вплинути і на повноваження осіб, що контролюють виконання набувачем своїх зобов'язань. Раніше на рівні доктрини вже висловлювалася думка, що в разі, коли виконання розпоряджень після смерті відчужувача не було здійснено або здійснювалось із простроченням, ініціювати провадження в суді може особа, яка контролює виконання зобов'язань, нотаріус чи другий із подружжя [21, с. 38–39]. Р.А. Майданик, наприклад, зазначав, що контролююча особа а ргіогі має можливість звернутися до суду з вимогою розірвати договір унаслідок неналежного виконання його набувачем, але така можливість базуватиметься на загальних положеннях щодо виконання договірних зобов'язань [11, с. 104]. Видається, що наявність відповідної практики додає впевненості в тому, що суд у вирішенні справи керуватиметься саме положенням ст. 526 ЦК.

Наведене доводить критичну необхідність вирішення досліджуваного питання на законодавчому рівні, адже інакше, як шляхом доповнення ст. 1308 ЦК ще однією підставою розірвання спадкового договору в разі, якщо виконання набувачем розпоряджень відчужувача після його смерті не було здійснено або було здійснено частково, чи здійснювалось неналежно або із простроченням, дана проблема не може бути розв'язана.

Однак варто зважати і на суперечливу практику щодо виконання спадкового договору *неналежною особою*. Так, Вищий спеціалізований суд України під час розгляду касаційної скарги у справі № 345/4188/15 вказав, що передурочення виконання зобов'язань за спадковим договором не допускається, якщо інше не зазначено в самому договорі [23]. Пізніше вже Верховний Суд, коли переглядав іншу цивільну справу, виходив із того, що сам факт виконання розпоряджень не особисто набувачем, а іншою особою, не є підставою для розірвання договору. Так, колегія суддів погодилася з позиціями судів першої й апеляційної інстанцій, які відмовили в задоволенні вимоги відчужувача розірвати спадковий договір, обґрунтованою тим, що набувач у зв'язку з відрядженням не міг особисто виконувати розпорядження, тому замість нього це робила дружина. Верховний Суд наголосив, що з актів цивільного законодавства та суті зобов'язань, визначених спадковими договорами, не впливає зобов'язок набувача виконати зобов'язання особисто [13].

Варто також розуміти, що в разі розірвання договору за ініціативою контролюючого суб'єкта суд, найімовірніше, матиме справу із припиненням наявного права власності набувача на обумовлене в договорі майно та його подальшим включенням до складу спадкової маси, що викликано чинним положенням того ж пп. 8.8 п. 8 гл. 2 розд. II Порядку. На суперечливості його змісту протягом років наголошують вітчизняні цивілісти, однак воно досі не зазнало редагування. Видається, що формулювання ст. 1302 ЦК «у разі його смерті набувач має право власності на майно відчужувача» не можна тлумачити як «у момент смерті», а тому ця норма не містить імперативного положення про момент переходу права власності, ж прив'язки останнього до моменту смерті відчужувача і поготів. Щоби контрагенти у сучасних умовах змогли скористатися законним правом передбачити в договорі розпорядження, зобов'язкові для виконання після смерті відчужувача, і водночас не допустити ризику безоплатного переходу до набувача права власності на визначене майно, Є.О. Рябоконт пропонує зазначити в договорі, що набувач отримує право власності на майно не тільки після смерті відчужувача, *але й після виконання ним*

усіх розпоряджень відчужувача, що доводиться нотаріусу шляхом подання відповідних документів [18, с. 167]. Така вказівка, на наш погляд, є досить вдальною, що доводить і судова практика. Зокрема, саме вона дозволила суду під час розгляду справи № 226/1236/14 скасувати державну реєстрацію права власності за набувачем, який не виконав покладених на нього договірних обов'язків, а також визнати реєстраційні дії нотаріуса неправомірними. З матеріалів справи відомо, що набувач за спадковим договором зобов'язувався утримувати, матеріально забезпечувати відчужувача, задовольняти його побутові потреби, а після його смерті мав подбати про поховання. Як установив суд, набувач не виконував покладені на нього обов'язки за життя відчужувача й ухилився від організації поховання померлого, однак неналежне виконання умов спадкового договору не завадило нотаріусові за місцем відкриття спадщини провести реєстрацію права власності набувача на нерухоме майно. Спадкоємцем відчужувача вимагав визнати дії нотаріуса незаконними, адже останній мав здійснити контроль за виконанням спадкового договору відповідно до ч. 3 ст. 1307 ЦК. Нотаріус натомість доводив, що реєстрація здійснювалася на підставі свідоцтва про смерть, а згідно із законодавством він не повинен перевіряти виконання чи невиконання умов спадкового договору набувачем, адже в законодавстві немає норм щодо можливого порядку контролю нотаріусом виконання умов спадкового договору. Суд не взяв до уваги аргументи нотаріуса, зазначив, що, відповідно до п. 7 даного договору, право власності на майно мало переходити до набувача не тільки після смерті відчужувача, а й у разі виконання набувачем умов договору, а тому нотаріус мав можливість і обов'язок проконтролювати виконання спадкового договору набувачем [14].

Вказівка про набуття такого майна **тільки після виконання відповідних обов'язків** є важливою для реалізації принципу відплатності спадкового договору, а тому видається досить виправданою, справедливою та розумною в тих умовах, у яких зараз вимушено перебуває інститут спадкового договору. Крім того, як вважає Н.П. Шама, **така умова стимулюватиме набувача не лише до належного виконання своїх обов'язків, а й до їх виконання взагалі** [25, с. 119].

Проте з доцільністю такої вказівки в тексті договору не погоджується О.Є. Кухарев. Учений вважає імперативним правилом ст. 1302 ЦК щодо нерозривного зв'язку моменту переходу права власності зі смертю відчужувача та зазначає, що «перенесення моменту виникнення права власності в набувача на невизначений час потягне незавершеність договірних правовідношення та його певну дестабілізацію, що буде перешкоджати нормальному обороту прав та речей, адже майно, що виступає предметом спадкового договору, протягом невизначеного часу залишатиметься в «підвішеному» стані без можливості його охорони й управління» [6, с. 146]. Водночас автор цілком слушно, на наш погляд, вказує на те, що нотаріус мав би не автоматично знімати заборону відчуження щодо майна, визначеного у спадковому договорі, а діяти, виходячи зі змісту договору [7, с. 42]. З.В. Ромовська, наприклад, вважає, що саме покладення договором на набувача обов'язків, які він має виконати після смерті відчужувача, зумовить цілу низку «юридичних незручностей» та «юридичних аномалій», а смерть відчужувача одночасно призводить до переходу права власності до набувача без жодних винятків [17, с. 288]. В.М. Слома загалом підтримує цю думку, але вважає, що один виняток усе ж є – це момент набуття права на нерухоме майно, що є предметом спадкового договору [21, с. 147].

Справді, проблематичним питанням є «невизначеність» строку, на який відкладається набуття права власності на майно у зв'язку з виконанням розпоряджень відчужувача після смерті останнього. З одного боку, одночасність

набуття права власності на обумовлена у спадковому договорі, здебільшого такі договори складаються щодо цінного майна (зокрема, нерухомості), право власності на яке підлягає державній реєстрації, а отже, у такому разі моменти смерті відчужувача і набуття права власності у принципі не збігаються, адже останній у такому разі прив'язаний до державної реєстрації (ч. 4 ст. 334 ЦК). Тому умова про набуття такого майна **тільки після** виконання обов'язків, які набувач відповідно до договору має виконати після смерті відчужувача, на наш погляд, не суперечить природі спадкового договору.

З іншого боку, не можна допускати тривалої «беззайнятості» майна, що є предметом спадкового договору. На практиці дії, що їх набувач має здійснити після смерті відчужувача, зазвичай полягають у таких типових обов'язках, як організація чи оплата поховання. Виконання такого розпорядження за своєю суттю є обмеженим у часі, і тому момент набуття права власності в разі належного виконання умов «зміщується» мінімально. Але виконання вже іншого типового обов'язку – обов'язку спорудити відповідний пам'ятник – справді відкладається (подекуди на рік) із суто технічних причин. Хоча з огляду на пп. 8.8 п. 8 гл. 2 розд. II Порядку набуття права власності на майно, що є предметом спадкового договору, до виконання цього обов'язку видається можливим, зазначене навряд чи відповідатиме ознаці відплатності цього договору, а також принципам справедливості та розумності, на яких базуються цивільні правовідносини. Ускладнюється ситуація і тоді, коли відчужувач передбачив такі розпорядження, що їх виконання має набути регулярного характеру.

В обох випадках майно не мало б переходити до набувачів, які ще не виконали умови договору, але і момент такого переходу в такому разі лишається, по суті, значно відкладеним. С.В. Мазуренко вважає, що контролююча особа за волею відчужувача не тільки фактично забезпечує належне виконання спадкового договору, а й деякою мірою чинить розпорядження відповідним майном [10]. На нашу думку, навряд чи має йтися про здійснення саме розпорядження таким майном, але справді не виключено, що забезпечувати його збереження має й особа, яка контролює виконання цього договору, однак тоді питання щодо таких повноважень потребує врегулювання безпосередньо в Цивільному кодексі України, оскільки у ст. 34 Закону України «Про нотаріат» зазначено, що на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із **законом**, а не договором. Оскільки перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а таке майно не належить до складу спадщини, на нього неможливо поширити режим охорони, передбачений ст. 1283 ЦК, з тих самих причин нотаріус не може стати установником управління таким майном (ст. 1285 ЦК). Відсутність у законі норм, які б дозволили вирішити цю проблему, пояснюється тим, що нині виконання дій, які за спадковим договором мають бути здійснені після смерті відчужувача, у нормативно-правових актах не розглядається як така ж важлива умова для набуття майна, як і факт смерті його власника.

Крім того, теза про те, що предмет спадкового договору не обмежується тільки нерухомістю, практично не викликає дискусій, отже, передбачена ч. 1 ст. 1307 ЦК та п. 8.7 Порядку заборона відчуження предмета договору мала б накладатися нотаріусом і на рухоме, і на нерухоме майно. Однак такий спосіб забезпечення виконання спадкового договору насправді є актуальним лише щодо майна, яке потребує спеціальної процедури відчуження, оскільки п. 9 ст. 34 та ст. 73 Закону України «Про нотаріат» покладають на нотаріуса повноваження накладати заборону на відчуження *нерухомого* майна, а гл. 15 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України містить положення, відповідно до якого нотаріус накладає заборону щодо відчуження також *транспортних засобів*, що

підлягають державній реєстрації. Із зазначеного випливає, що *набувач фактично може самовільно присвоїти всі інші види рухомого майна, що стало предметом спадкового договору*.

Без сумніву, нормальний розвиток правовідносин, що виникають зі спадкового договору, є найбільш бажаним, однак саме для його забезпечення контролюючий суб'єкт має вчинити певні дії. Тому варто приділити увагу і тим заходам, яких контролюючий суб'єкт мав би вжити в межах контролю у *превентивних* цілях, тобто ще до такого порушення, з метою його недопущення в майбутньому. На наш погляд, прийнятною формою такого контролю, яку варто було б визначити і на рівні ЦК, може бути право такої особи вимагати від набувача **звіт про дії**, спрямовані на виконання розпоряджень відчужувача. Не виключено, що контролюючий суб'єкт може порадами та вказівками сприяти набувачеві у виконанні його обов'язків за спадковим договором.

З огляду на виявленій обсяг повноважень, якими має бути наділена особа для ефективного здійснення контролю за виконанням спадкового договору, постає питання щодо отримання згоди такої особи. Законодавець прямо не встановлює її необхідності, як і форму, у якій вона має бути надана, однак, на наше переконання, згода такої особи є необхідним елементом змісту спадкового договору. Із загального правила ст. 511 ЦК випливає, що без згоди особи не можна покласти на неї обов'язок учинити якусь дію чи навпаки, утриматися від її вчинення. Після смерті відчужувача призначена в договорі особа, по суті, стає об'язаною обов'язком здійснювати контроль із виконанням набувачем спадкового договору, тож складно назвати справедливим покладення такого обов'язку на особу, яка не просто не давала згоди на своє призначення таким суб'єктом, а й узагалі, можливо, не знає про існування даного спадкового договору. Надання згоди свідчитиме і про те, що такий особі відомо про факт укладання договору і про свій правовий статус у ньому. О.М. Галас, наприклад, уважає, що в умовах відсутності законодавчих вказівок щодо особливостей отримання такої згоди варто керуватися загальними принципами договірної права, тому така згода повинна бути нотаріально посвідчена [1, с. 78]. На думку Р.А. Майданика, така згода має бути виражена або шляхом подання заяви, яка додається до спадкового договору, або вчиненням підпису на ньому. Учений також наголошує, що в разі, коли особа призначена контролювати спадковий договір без її згоди, вона має право відмовитися від виконання цих обов'язків без пояснення причин [11, с. 104]. На наш погляд, зазначені форми надання згоди контролюючим суб'єктом є достатніми для того, щоб уважати, що він ознайомлений і зі змістом спадкового договору, і зі своїми повноваженнями, що впливають із нього. Призначення такої особи довіреною або, наприклад, у договорі доручення, не буде мати сенсу, оскільки перший правочин припиняється смертю особи, яка видала довіреність (п. 6 ч. 1 ст. 248 ЦК), а другий – смертю довірителя (п. 3 ч. 1 ст. 1008 ЦК).

О.Ю. Кравченко висловлює думку, що особа «контролера» повинна бути відома не тільки відчужувачеві, а й набувачеві [3, с. 181]. Нам видається достатньою **довіра** з боку відчужувача до такого суб'єкта, наявність вказівки в договорі на призначення конкретної особи. Контролююча особа так само згодом може і **відмовитися від повноважень**, довівши цей факт до відома набувача та повідомивши про це нотаріусові за місцем відкриття спадщини, який відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 1307 ЦК перебирає на себе такі повноваження. Однак навряд чи є округи, у яких нотаріальну діяльність здійснює тільки один нотаріус, тому невідомо, на якого саме нотаріуса закон покладає повноваження з контролю, – вказівка на те, що ним неодмінно має стати той нотаріус, що відкрив спадкову справу, нині відсутня (крім того, така справа вза-

галі може бути не відкритою). Тому не можна сказати, що формулювання «за місцем відкриття спадщини» є логічним: як зазначає Є.О. Рябоконт, посвідчити спадковий договір міг інший нотаріус, а нотаріус за місцем смерті відчужувача не має жодного стосунку до даного договору, оскільки відносини з оформлення спадщини в цьому разі відсутні [18, с. 170]. Без сумніву, дана норма потребує редагування: покладення повноважень із контролю за виконанням спадкового договору на **нотаріуса, який посвідчив даний договір**, видається більш обгрунтованим.

Вочевидь, відмовитися від відповідних повноважень можна і за життя відчужувача, але тоді відповідну заяву також доречно подавати нотаріусу, який посвідчив даний спадковий договір, оскільки в цій ситуації не можна говорити про спадщину, до відкриття якої прив'язується законодавець у ч. 3 ст. 1307 ЦК.

Обмовившись про право відчужувача призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, законодавець жодним чином не вказав про можливість **підпризначення** такої особи. На наш погляд, це питання, знову ж таки, має вирішуватися відповідно до принципу свободи договору. Відчужувач може або безпосередньо в договорі визначити особу, яка перебере на себе повноваження з контролю в разі смерті «первісного контролера» чи його відмови від цих повноважень, або ж передбачити можливість «первісного контролера» самостійно призначити свого наступника. Оскільки, як ми вже зазначали, згода «контролера» потребує нотаріального посвідчення, самостійне призначення ним наступника має обов'язково здійснюватися шляхом подання заяви у відповідній формі і не може обійтись без такої ж згоди нової контролюючої особи. Крім того, необхідне в такому разі і повідомлення набувачеві про зміну особи контролюючого суб'єкта.

На наш погляд, надання можливості підпризначення контролюючої особи варто оцінювати позитивно з огляду на те, що український законодавець не приділив увагу детальній регламентації повноважень **нотаріуса**, що має здійснювати контроль за виконанням спадкового договору. Зважаючи на специфіку здійснення нотаріальної діяльності, нині можна говорити про нотаріуса тільки як про спостерігача за діями набувача. На практиці трапляються випадки, коли нотаріуси, які відповідно до ч. 3 ст. 1307 ЦК мали б контролювати виконання набувачем умов договору, знімали заборону відчуження з обумовленого в договорі майна, свідомо ігнорували те, що розпорядження відчужувача ще не виконано, і повна неврегульованість повноважень нотаріуса в цій ситуації сприймається судами як вагомий аргумент на користь таких дій останнього. Так, обгрутовуючи відсутність зі свого боку реального контролю за діями набувача, представник нотаріуса під час розгляду судом справи № 667/569/16 зазначив, що закон не передбачає перевірку нотаріусом виконання умов спадкового договору, тому тільки відчужувач та набувач можуть вирішувати питання виконання умов спадкового договору, а Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не вказує, як саме має діяти нотаріус після встановлення факту наявності спадкового договору під час заведення спадкової справи. Суд із цими аргументами погодився і, крім того, традиційно додав, що тільки відчужувач та набувач можуть розірвати спадковий договір [16].

Отже, крім доповнення ст. 1308 ЦК ч. 3, яка б передбачала окрему підставу для розірвання спадкового договору за ініціативою контролюючого суб'єкта, важливою є чітка регламентація повноважень нотаріуса як такого суб'єкта. Контроль за виконанням спадкового договору може охоплювати, зокрема, дії, спрямовані на охорону майна, що є предметом даного договору; право вимагати від набувача звіту про дії щодо здійснення розпоряджень відчужувача; право вимагати в судовому порядку виконання набувачем свого обов'язку в натурі, розірвання договору тощо.

У цивільному законодавстві України відсутня також імперативна вказівка на *оплатність чи безоплатність* дій, спрямованих на контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача. Можна припустити, що послуги контролюючої особи є безоплатними, якщо інше не передбачено в договорі. Утім, якщо укладений договір між відчужувачем і контролюючою особою, можна презюмувати оплатність послуг останнього відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦК.

Якщо сторони все ж передбачають оплатність послуг контролюючої особи, важливо вказати і *джерело здійснення такої винагороди*, адже інакше буде складно встановити, із яких коштів вона має виплачуватися та хто відшкодуватиме втрати, які понесено. Якщо сторони не домовились про цю умову, видається невиправданим залучати спадкову масу як джерело таких виплат, адже, як ми вже зазначали, про спадкові правовідносини тут не йдеться.

Підсумовуючи, варто зазначити, у будь-якому разі нотаріус має з особливою увагою та відповідальністю ставитися до фактів, що підтверджують виконання набувачем обов'язків за спадковим договором, яке, як ми зазначали, є однією з вагомих підстав для подальшого набуття права власності на визначене в договорі майно. Безсумнівно, здійснення набувачем усіх дій, передбачених спадковим договором, має підтверджуватися *письмовими доказами* – свідчення контролюючої особи про виконання всіх обов'язків не можуть їх замінити. Повноваження суб'єкта, що наділений повноваженнями з контролю за виконанням спадкового договору, тривають із моменту смерті відчужувача до повного здійснення набувачем усіх дій, передбачених у договорі. Припиняти такі повноваження моментом переходу права власності недоцільно, оскільки, як ми неодноразово зазначали, він може настати незалежно від виконання чи невиконання розпоряджень відчужувача, у такому разі цінність контролю остаточно втрагиться.

Безперечно, з метою належного й ефективного контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків та недопущення ризику безпідставного набуття ним майна сторони мають детально прописувати повноваження контролюючої особи безпосередньо в тексті договору, а також визначати *як обов'язкову умову переходу права власності на таке майно виконання набувачем усіх розпоряджень відчужувача, а не тільки його смерті*. Цей варіант здається оптимальним та бажаним, адже таким чином імовірність виникнення проблемних моментів, спричинених законодавчими прогалинами в урегулюванні спадкового договору, мінімізується. Але в цьому разі відкритим питанням лишається становище майна, щодо якого укладено спадковий договір, у проміжку часу з моменту смерті відчужувача до переходу права власності на нього до набувача.

Як ми виявили, чинне законодавство не просто не передбачає особливого механізму контролю контролюючих суб'єктів (нотаріус чи попередньо призначена відчужувачем особа) за вчиненням таких дій, а й містить цілком реальні перепони для ефективного здійснення такого контролю та запобігання безоплатному набуттю майна набувачем, проти яких вказівки в договорі (як-от право контролюючого суб'єкта звертатися до суду) безсилі.

Зобов'язальна природа спадкового договору дозволяє під час вирішення спорів використовувати аналогію закону, тобто норми, що регулюють подібні відносини. Як свідчить остання практика, застосування аналогії, наприклад, дає підстави *спадкоємцям відчужувача як заінтересованим особам вимагати розірвання спадкового договору в разі, якщо набувач учинив умисне вбивство*, – так, як це можуть зробити спадкоємці дарувальника. Однак роками практика вирішення справ такого роду ґрунтувалась на тому, що розірвання договору допускається лише за згодою сторін спадкового договору, тому в такому разі не можна покладатися виключно на розсуд судів. Оскільки

ст. 1308 ЦК, хоч і містить невичерпний перелік підстав для розірвання спадкового договору, але все ж не наділяє інших осіб правом його ініціювати, важливо доповнити дану норму положенням, яке б надало контролюючим суб'єктам таку можливість, дозволило ефективно здійснювати свої повноваження і запобігати безпідставному набуттю обумовленого в договорі майна. Доцільно, на наш погляд, надати повноваження щодо розірвання зазначеним особам після смерті відчужувача і в тому разі, коли неналежне виконання відбулося за життя відчужувача, це підтверджено доказами – якщо, наприклад, відчужувачу було складно звернутися до суду за розірванням, але він привселюдно скаржився на невиконання зобов'язань набувачем.

Отже, на наш погляд, ст. 1308 ЦК варто **доповнити** ч. 3, 4 і 5 такого змісту:

«3. У разі невиконання або неналежного виконання обов'язків, які набувач відповідно до спадкового договору зобов'язаний виконати після смерті відчужувача, спадковий договір може бути розірвано на вимогу особи, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, або нотаріуса, який здійснює такий контроль, а також заінтересованих осіб, зокрема спадкоємця відчужувача та особи, на користь якої набувач згідно із спадковим договором зобов'язаний учинити певні дії після смерті відчужувача.

4. Якщо набувач учинив умисне вбивство відчужувача, спадкоємці відчужувача, а також особа, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору, або нотаріус, який здійснює такий контроль, мають право вимагати розірвання спадкового договору.

5. Якщо неналежне виконання набувачем спадкового договору відбулося за життя відчужувача, за наявності доказів спадкоємці відчужувача, а також особа, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору, або нотаріус, який здійснює такий контроль, мають право вимагати розірвання спадкового договору».

Отже, закон передбачатиме випадок, коли суб'єкт, який здійснює контроль, не будучи ані кредитором за спадковим договором, ані заінтересованою особою (зазвичай), отримає право звернутися до суду, щоби захистити інтереси інших осіб. Так само право заявляти в суді іншу вимогу – наприклад, виконання набувачем обов'язку – у правовому статусі такого суб'єкта має стати центральним і необхідним інструментом здійснення контролю.

Отскільки спадковий договір є досить специфічним видом зобов'язання, аналогія не завжди можлива й не завжди доречна, особливо в питаннях, що стосуються процесуальних правовідносин. Оскільки наділення контролюючого суб'єкта окремими повноваженнями подекуди потребує спеціальної вказівки про це в законі, вважаємо за доцільне ліквідувати законодавчу неврегульованість правового статусу контролюючого суб'єкта та виділити в межах окремої норми у гл. 90 ЦК його основні засади:

«**Ст. 1307–1.** Здійснення контролю за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача.

1. Особа, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, призначається за її згодою шляхом подання нотаріусу заяви, що долучається до спадкового договору.

2. Особа, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, або нотаріус, який здійснює такий контроль, мають право вимагати від набувача звіт про виконання розпоряджень відчужувача.

3. Особа, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, або нотаріус, який здійснює такий контроль, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем розпоряджень відчужувача після його смерті мають право вимагати їх виконання в судовому порядку.

4. Контроль за виконанням спадкового договору здійснюється безоплатно, якщо інше не передбачено договором.

5. Особа, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору, має право відмовитися від своїх повноважень за життя відчужувача, повідомивши про це відчужувачу, набувачеві та нотаріусу, який посвідчив даний договір.

6. Особа, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору, має право відмовитися від своїх повноважень після смерті відчужувача, повідомивши про це набувачеві та нотаріусу, який відповідно до ч. 3 ст. 1307 цього Кодексу буде здійснювати такий контроль.

7. Особа, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, не може передоручити свої повноваження іншій особі, якщо інше не передбачено договором».

На окрему увагу заслуговує і правовий статус нотаріуса як особи, що контролює, оскільки законодавець, наділивши його такими повноваженнями, не тільки не визначив механізм здійснення контролю, а і припустився серйозної помилки щодо цього в чинній редакції абз. 2 ч. 3 ст. 1307 ЦК. Тож доцільно визначити контролюючим суб'єктом нотаріуса, що посвідчив спадковий договір, оскільки нотаріуса, що здійснює свою діяльність у нотаріальному окрузі, у межах якого відкрилася спадщина, даний договір жодним чином не стосується. Водночас треба розуміти, що перегляд змісту положень ч. 3 ст. 1307 та ст. 1308 ЦК або ж визначення засад пра-

вового статусу контролюючих суб'єктів в окремій нормі гл. 90 ЦК не виключають потреби у ґрунтовній регламентації контролю нотаріуса за виконанням даного договору в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Справді, не можна не погодитися з тезою З.В. Ромовської про те, що покладення на набувача обов'язків, які він має виконати після смерті свого контрагента, викликає низку незручностей [17, с. 288]. Однак слушним буде зазначити, що спричинені ці незручності не існуванням цілком легальних розпоряджень відчужувача, а законодавчо неврегульованістю та суперечливістю багатьох аспектів даного інституту – від моменту переходу права власності на майно, що є предметом договору, до способів забезпечення виконання зобов'язання. Як наслідок – маємо занадто великий ризик набуття такого майна безоплатно (до того ж без порушення норм законодавства), а значить, що воля померлого власника ризикує бути проігнорованою, що аж ніяк не відповідає природі та цілям спадкового договору. Такий «базовий» рівень урегулювання спадкового договору породжує велику кількість дискусійних положень та нівелює його потенційну привабливість як способу розпорядження своїм майном. Нетиповість спадкового договору порівняно з іншими інститутами зобов'язального права вимагає особливих підходів до його законодавчого врегулювання, тож українським законотворцям ще належить пройти шлях ґрунтовного реформування та суттєвого розширення норм, що регламентують дані відносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галас О.М. Спеціальні засоби запезпечення виконання спадкового договору. *Ученые записки Таверического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Т. 24 (63). № 1. С. 74–79.
2. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. 2-е вид. Київ : КНТ, 2007. 288 с.
3. Кравченко О.Ю. Елементи, форма та предмет спадкового договору. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»* : збірник наукових праць. 2010. Вип. 9. С. 179–186.
4. Куліцька С.В. Проблемні питання сутності та забезпечення виконання спадкового договору. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 396–400.
5. Кухарев О.Є. Аналіз судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : практичний посібник. 2-ге вид. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
6. Кухарев О.Є. Виконання спадкового договору: нотаріальна та судова практика. *МЕН*. № 5 (89). С. 140–149.
7. Кухарев О.Є. До питання щодо забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача. *Проблеми законності*. 2016. № 134. С. 37–45.
8. Кухарев О.Є. Спадкове право України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
9. Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2004. 20 с.
10. Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2004. URL: <http://studrada.com.ua/content/мазуренко-св-спадковий-договір-у-цивільному-праві-2004р>.
11. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 90–105.
12. Постанова Верховного Суду від 5 грудня 2018 р. у справі № 640/5594/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78426075>.
13. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2019 р. у справі № 345/3897/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80005715>.
14. Рішення Димитровського міського суду Донецької області від 5 серпня 2014 р. у справі № 226/1236/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40149552>.
15. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 9 жовтня 2017 р. у справі № 182/4315/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69547539>.
16. Рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 16 грудня 2019 р. у справі № 667/569/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86429685>.
17. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право. Академічний курс : підручник. Київ : Дакор, 2013. 304 с.
18. Рябоконт Є.О. Розвиток доктрини спадкового договору. *Сучасні тенденції розвитку спадкового права : порівняльно-правове дослідження* : монографія / Ю.О. Заїка та ін. ; відп. ред. В.В. Луць. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 146–170.
19. Рябоконт Є.О. Спадковий договір. Договірне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Т.В. Боднар та ін. ; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком-Інтер, 2018. С. 1170–1191.
20. Самчук-Колодяжна З.Ф. Особливості спадкового договору : теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 1. С. 240–242.
21. Слома В.М. Спадковий договір за законодавством України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2010. Вип. 25. С. 144–148.
22. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 квітня 2015 р. у справі № 6–45676св14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43867650>.
23. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 лютого 2017 р. у справі № 345/4188/15 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64739654>.
24. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2-х кн. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Київ : Ін Юре, 2004.
25. Шама Н.П. Проблеми правового регулювання спадкового договору. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 115–122.
26. Шама Н.П. Спадковий договір в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2008.